

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının 2010-2017 Yılları Arasında İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme

*A Review of the Climate Change Related Activities of Regional Development Agencies Between 2010-2017 in Turkey*Tansel Erbil,¹ Aslı Öğüt Erbil²¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul²İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul

ÖZ

Küresel İklim Değişikliği (İD) sorunu ülkelerin günümüze değin uyguladıkları ekonomik gelişme politikalarının bir sonucu olarak dünya gündemindeki yerini son yıllarda giderek arttırmaktadır. Küresel ölçekte yapılan anlaşma ve işbirlikleri yoluyla, ülkeler ulusal düzeydeki gelişme politikaları kapsamında İD ile mücadele konusunu ele alarak belirlenen hedefler doğrultusunda emisyon azaltımı ve İD’ye uyuma yönelik taahhütlerde bulunmaktadır. Türkiye’de bölge düzeyinde gelişme konusunda bir ara ölçek kurum olan Kalkınma Ajansları (KA), ulusal ve bölgesel düzeyde belirlenen gelişme hedefleri ve öncelikleri doğrultusunda bölgesel gelişme planları hazırlamakta ve politikalar belirlemektedirler. Bu politikalar doğrultusunda, çeşitli mali ve teknik destekler ile yayın, etkinlik ve toplantı gibi faaliyetler yoluyla bölgesel ölçekteki hedeflere yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Bu çalışmada Kalkınma Ajanslarının 2010 ve 2017 yılları arasında bölgesel gelişme amaçlı her türlü faaliyetleri içinde İD ve İD ile ilgili olanlarının sayısal olarak analizi yapılarak söz konusu faaliyetlerin yıllara göre değişimi ve bunların farklı etkinlik türlerine göre dağılımı incelenmiştir. Araştırma sonucunda KA’ların İD’ye yönelik Proje Desteği, Proje Çağrısı, Etkinlik ve Yayın faaliyetleri yoluyla İD ile ilgili belirlenen 12 temel konuda yaptıkları faaliyetlerin yıllar içinde sayısal bazda azalma eğilimi içine girdiği, İD’ye yönelik doğrudan faaliyetler içinde destek ve çağrı oranlarının çok az olduğu ve bölgelerarası gelişmişlik farkına göre KA’ların İD’ye ilişkin faaliyetlerinin biçimlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Bölgesel gelişme planlaması; bölgesel kalkınma ajansları; iklim değişikliği; Türkiye.

ABSTRACT

Global Climate Change (CC) problem has been intensifying its place in the world agenda in recent years as a result of the economic development policies implemented by the countries. Countries have taken up the issue of combating CC in the context of development policies at national level and commitments to adapt to emission reduction in line with the targets set through global agreements and partnerships. Development Agencies (DA), function as intermediate agent in implementation of the regional level development policies in Turkey. Regional development plans are prepared in accordance with the national level plans that were set by the national development priorities. In line with these policies, various financial and technical supports, activities such as publications, events and meetings aimed at the regional scale are carried out. In this study, CC related activities of the DAs between 2010 and 2017 were analyzed quantitatively and the annual change in these activities and their distribution into different types of activities were examined. As a result of the research, it was observed that DAs have tendency to decrease their CC related activities through 12 basic areas related to 4 major activities: Project Support, Project Call, Activity and Publication. It was determined that the activities of the DAs related to CC are shaped according to the interregional development differences of DAs’ respected regions.

Keywords: Global climate change; regional development agencies; regional development planning; Turkey.

Giriş

Günümüzün en önemli krizlerinden biri olarak kabul edilen iklim değişikliği (İD) sorunsalı artık bir çevre problemi kapsamından çıkarak, hem ekonomik büyüme hem de sosyal adalet bağlamında ele alınması gereken çok boyutlu, konulu ve ölçekli bir çerçeveye oturmuştur. Ekonomik gelişme odaklı ve fosil-yakıt bazlı sanayileşmenin istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkan seragazi emisyon salınımı kaynaklı İD ile mücadele, konunun geniş kapsamlı, çok boyutlu, karmaşık ve tahmin edilemez olması nedeniyle, birçok farklı disiplin tarafından desteklenmesini gerektiren, aynı zamanda küresel, ulusal, bölgesel ve yerle uzanan her ölçekte farklı aktör ve kurumun etkileşimini zorunlu kılan bir yapıya dönüşmüştür. Sosyo-ekonomik ve politik faktörlerin etkisinde oluşan ve gelişen bu krizin yapısal bir nitelik taşıdığı, sadece çevre sektöründe ele alınıp, çözüm üretilemeyeceği de kabul edilmektedir. İD'yi tekil olarak ele alan ve İD'yi ekonomik kalkınma odaklı yaklaşımın zorunlu bir parçası olarak göremeyen geleneksel tutumun sürdürülemeyeceği vurgulanmaktadır.

8 Ekim 2018 tarihinde yayımlanan BM-Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) küresel ısınmaya dair özel raporunda (s.25) ve yine IPCC'nin 2014 tarihli 5. Değerlendirme Raporunda (s.29) belirtildiği gibi, küresel ısınmayı 1.5°C'de sınırlayan yapısal değişim hedefinin gerçekleşmesinin ancak azaltım ve uyum çalışmalarının katılımcı ve entegre bir şekilde yapılması; yerel-bölgesel yönetimlerin merkezi (ulusal) yönetim tarafından desteklenmesi; uluslararası, bölgesel, ulusal ve ulus-altı gibi farklı düzeydeki ölçeklerde politika ve önlemler geliştirilmesine bağlı olduğu görülmektedir (IPCC 2014; IPCC 2018; Mastrandrea ve White, 2014). Küresel ölçekten gelen uluslararası anlaşmalar ve işbirlikleri çerçevesinde ülke ölçeğinde atılan adımlar İD'ye ilişkin azaltım ve uyum planlamasında anahtar rol oynamakla birlikte ulus-altı ölçeklerin bunların hayata geçirilmesindeki rolü de belirleyici olmaktadır (Mimura vd., 2104).

Dünya'da, bölge ölçeğinde İD'ye ilişkin politika belirleme ve uygulama faaliyetleri ulus-üstü ve ulus-altı kurum ve ağlar tarafından yapılmakta iken, Türkiye'de bu ölçekteki görev Kalkınma Ajanslarına (KA) düşmektedir. Türkiye'de KA'lar dünyada genel geçer bölge çalışmaları literatüründe yer alan genel yaklaşımlarla paralellik göstererek (söz konusu literatür için bkz Donald ve Gray, 2018) öncelikli olarak ekonomik kalkınmayı odağına almakta ancak, ekonomik büyümenin güncel sınırlayıcılarını gözönüne alan analiz ve stratejileri (Donald ve Gray, 2018) belirlemede eksik kalmaktadır. Bölge çalışmaları literatüründe çevre konusu ağırlıklı olarak yeşil ekonomi, endüstriyel ekoloji (Coenen, Benneworth ve Truffer, 2012; Gibbs, Deutz ve Proctor, 2005; Gibbs ve O'Neill, 2017; Gibbs, Jonas ve While, 2002; Truffer ve Coenen, 2012), küreselleşme (O'Brien ve Leichenko, 2000), doğal

kaynak yönetimi (Lockwood vd., 2009) örneklerindeki benzer konularda ele alınmakta, bu kapsamdaki çalışmalar sürdürülemez endüstriyel üretim ve tüketime dayalı ekonomik sistemin bölge ve bölgesel kalkınmayla ilişkisini incelemektedir (Donald ve Gray, 2019). İD'ye ilişkin çalışmalar ise bölge çalışmaları literatüründe daha da kısıtlı oranda ele alınmaktadır. İklim değişikliği parametresinin ekonomik-sosyal kalkınma hedeflerine entegre edilmesine (Benson vd., 2014; Bizikova, Metternicht ve Yarde, 2015; Hanger vd., 2015) dair örnekler bulunsa da bu konudaki çalışmaların sayısı sorunun büyüklüğüne oranla kısıtlı kalmaktadır. Bölgesel gelişme politika ve uygulamalarının İD olgusunun genel kalkınma politikaları içine entegre edilerek, bütünlük bir çerçevede ele alınması zorunlu görülmekte ve bir çok kaynakta belirtildiği gibi İD konusunun çok boyutlu ve karmaşık olmasından dolayı İD politikaları ve bunlara ilişkin eylem planlarının farklı ölçeklerde ele alınması gerektiği de vurgulanmaktadır (Farber, 2012). Bu bağlamda farklı disiplinlerin etkileşim ve iletişim içinde hareket etmesi beklenmekte ve İD'yi anlamada ve mücadelede birbiri içine geçmiş ve ilintili ölçekler tanımlanmaktadır: birey-hanehalkı-cemaat-organizasyon-kent-eyalet/bölge-ülke-küresel sistem (Dietz, Eugene ve York, 2010, s.84) veya Mikro-Mezo-Makro gibi (Ehrhardt-Martinez vd., 2015, s.202) gibi. Ölçeklerarası etkileşimin düzenli (hiyerarşik/tek bir düzlemde) veya dağınık (hiyerarşik ve olmayan birarada/dikey ve yatay düzlemlerde) olabileceği (Smith, 2007; Sovacool ve Brown, 2009) tartışılrsa da etkileşimin varlığı şart görülmektedir.

İD gibi yeni ve karmaşık bir politika arenasında uluslararası anlaşma ve baskılara odaklanan bir yaklaşım ulusal ve yerel düzeyde politik, ekonomik ve yönetsel olarak uygulanabilir, etkin yönetim stratejilerinin ortaya konmasını yavaşlatmıştır (Rabe, 2007, s.442) ancak kazanılan deneyimler sonucu ölçekler arası etkileşim vurgulanarak, kent ölçeği başta olmak üzere, yerel ölçeğe de önem verilmeye başlanmıştır. Bulkeley (2012) iklim değişikliğine verilen yerel cevapların önemine işaret ederken hem kentsel hem de ulus-altı (bölgesel) düzeyde atılan adımların politika geliştirme ve uygulamada en etkili adımlar olduğunu belirtmektedir.

Söz konusu bağlam içinde, bu çalışmanın amacı Türkiye'nin İD'ye yönelik bölge ölçeğindeki yaklaşım ve faaliyetlerini KA'ların konuyla ilgili etkinlik, destek, proje ve yayın sayılarını inceleyerek ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada, ekonomik gelişmeye yönelik olarak yerelde yapılacak yatırım ve etkinliklerin planlanmasında yetkin kurum olan 26 KA'nın küresel İD konusunda geliştirdikleri ve/veya destekledikleri faaliyetler yıllar bazında sistematik olarak taranmıştır. KA'ların üst ölçekli plan ve politika hedefleri doğrultusunda, yerel ölçekteki aktörler ile etkileşim içinde belirlediği öncelikler çerçevesinde hangi alanlara yatırım yapılmasını teşvik ettiği, teknik ve mali destek verdiği tespit edilmiştir.

Araştırma için toplam 26 KA'nın 2010-2017 yılları arasında *Sürdürülebilirlik, Enerji, Altyapı, Atık-Geri Dönüşüm, Binalar-Arazi Kullanım, Ulaşım, Farkındalık, İklim Değişikliği, Çevresel Duyarlılık, Tarım, Eko-Turizm ve Diğer* olarak belirlenen 12 konudaki faaliyetleri incelenmiştir. Söz konusu inceleme, ajansların Etkinlik, proje Çağrısı, proje Desteği (Doğrudan Faaliyet, GÜdümlü Proje, Dolaylı Finansman ve Teknik Destek) ve Yayın kategorileri altında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sayısal olarak değerlendirilmesi ile yapılmıştır. Konu başlıkları İD çalışmalarındaki genel kabullere (örneğin *Enerji, Atık-Geri Dönüşüm, Tarım*) ve ajansların yıllık faaliyet raporlarında bahsi geçen konu başlıklarına (örneğin *Bina-arazi kullanım, Altyapı, Farkındalık*) dayanarak ve sektörel farklılaşmadan bağımsız olarak belirlenmiştir. Bu konular dâhilindeki faaliyetlerin doğrudan veya öncelikli olarak *İklim değişikliği* ile ilişkili olanları araştırma kapsamına alınmıştır. Örneğin *Tarım* konu başlığı altında değerlendirmeye alınan bir faaliyet herhangi bir tarım desteğini değil, mesela, kuraklığı önleme amaçlı damlama sulamaya yönelik bir tarımsal faaliyeti içermektedir veya *Farkındalık* başlığı altında yer alan bir faaliyet doğrudan İD'ye yönelik bir farkındalık faaliyetini ifade etmektedir. Ayrıca, faaliyet verilerinin bölge üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerinin ölçülmesi gözetilmemiş, elde edilen veriler Türkiye'de İD'ye yönelik çerçeve plan ve strateji belgeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu bölümü takiben iki ana başlık altında sunulan çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de KA'ları etkileyen İD ile mücadelede bölgesel gelişmeye dair ulusal politika belgeleri ve bölgesel gelişme amaçlı projelere kısaca tanıtılmış, KA'ların İD'ye yönelik faaliyetleri yapılan sistematik taramaya dayanarak detaylı olarak açıklanmıştır. Sistematik taramanın sonuçları ilk bölümde paylaşıldıktan sonra son bölümde araştırma ve incelemenin değerlendirmesi yapılarak, sonuç çıkarımlar ve Türkiye'deki KA'ların iklim değişikliği mücadelesinde daha etkin ve daha kapsamlı faaliyet yürütmesine yönelik politika değerlendirmeleri de belirtilmiştir.

İklim Değişikliği Konusunda Bölgesel Gelişmeye Dair Üst Ölçekli Ulusal Politika Belgeleri

Kalkınma Ajansları her ne kadar bölge ölçeğinde gelişmeye yönelik politika ve hedefler belirleme amacıyla kurulmuş olsalar da, KA'ların gelişme için belirledikleri öncelik ve politika alanlarının temelini ulus-üstü ve ulusal düzeyde belirlenen politika belgeleri oluşturmaktadır. Ulus-üstü ölçekte küresel iklim değişikliği konusunda Türkiye 2003 yılında taraf olduğu BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile genel olarak ülke gelişme hedefleri içinde sera gazı emisyonlarını azaltıcı politikalar uygulamayı taahhüt etmiştir. Ulusal düzeyde ise merkezi hükümet tarafından küresel ölçekte verilen taahhütler ışığında İD hakkında ulusal iklim, tarım, bölge, ve kentsel gelişme strateji belgeleri ile Beş Yıllık Kalkınma Planları KA'ların bölgesel politika ve hedeflerini şekillendirmede etkili olmaktadır.

Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2023 ile Türkiye, küresel İD'nin çok ciddi sosyal, ekonomik, çevresel ve hatta güvenlik sorunlarına yol açabileceğinin farkında olduğunu belirtmektedir. Bu belgenin İD'nin etkilerinin azaltılmasına yönelik küresel çabalara Türkiye'nin kendi "özel şartları ve imkânları" doğrultusunda katkıda bulunması amacıyla hazırlandığı vurgulanmaktadır.

Belgede temel olarak BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ilkesine uygun olarak ve özel koşulları çerçevesinde iklim değişikliği ile mücadele ve uyum politikaları ile önlemlerini ulusal kalkınma planlarına dâhil etmek; sera gazı emisyonlarının azaltılması konusunda geliştirilen küresel politikalar ve önlemlere kendi imkânları ölçüsünde ve kalkınma programını sektöre uymadan katkıda bulunmak; kamu, özel sektör, üniversite, sivil toplum gibi tüm kesimlerin ortak çabaları ile tüketim kalıplarının iklim dostu olacak şekilde değiştirilebilmesi için kamuoyu bilincini artırmak vb. hedefler belirlenmiştir (T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı 2010a).

Belgeye göre enerji, ulaştırma ve sanayi gibi temel sektörlerde sera gazı yayılımını sınırlandıracak önlemlerin kısa, orta ve uzun vadede olmak üzere planlanacağı belirtilmektedir. Yine arazi kullanımı, tarım ve ormancılık alanlarında kaynak kullanımını minimize eden, tarımsal üretimde sulama ve ilaçlama gibi konularda teknolojik imkânların yükseltilmesi, kuraklıkla mücadele, çayır ve meraların korunması, kentsel yerleşmelerde iklim değişikliğine karşı yeni planlama ve yapılaşma esaslarının saptanması, kıyı ve kırsal alanların özel koşullarına uygun düzenleme şartlarının belirlenmesi gibi önlemlerin alınması öngörülmektedir.

Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı ise, 2011-2023 tarihleri arasında temel olarak Su Kaynakları Yönetimi, Tarım ve Gıda Güvencesi, Ekosistem Hizmetleri, Biyolojik Çeşitlilik ve Ormancılık; Doğal Afet Risk Yönetimi ve İnsan Sağlığı alanlarında katılımcı süreçler ile teknik ve bilimsel çalışmalarla desteklenen bir önlem ve iyileştirme sürecinin planlanmasını amaçlamaktadır.

Önemli hedeflerden biri olarak havza ve il düzeyleri ile birlikte, bölge düzeyinde de içme suyu kaynaklarının korunması, kalitesinin izlenmesi, içme suyu temini, içme suyunun artırılması gibi konularda mevcut kurumların idari kapasitelerinin güçlendirilmesi belirlenmiştir.

Yine bölge düzeyinde eylemlerden biri olarak kıyıların (akarsu, doğal ve yapay göl kıyıları dâhil) iklim değişikliğinden etkilenme düzeylerinin belirlenmesi ve bu bölgelerde uyum seçeneklerinin geliştirilmesi için ivedilikle risk değerlendirme çalışmaları yapılması hedeflenmektedir (T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı 2011).

İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı belgesinin tarımla ilgili bölümünde ise tarım sektörünün üretim odaklı politikalarında İD'nin etkilerine uyum sağlamanın öncelikli stratejilerden biri olması gerektiğine işaret edilerek, sektör ile ilgili ulusal ve bölgesel kalkınma stratejisi ve eylem planlarının bu açıdan revize edilmesi ve sektöre özgü uyum stratejilerinin hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Aynı belgede bölgesel düzeyde bilimsel araştırma altyapısının geliştirilerek İD konusunda tarımsal kuraklıkla mücadele için gerekli olan Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi, mevcut araştırma ve bilim kuruluşlarının kapasitelerinin bu yönde artırılması ve laboratuvar altyapılarının modernizasyonunun yanı sıra, tüm bölgelerde doğrudan iklim değişikliği araştırma merkezlerinin kurulması hedeflenmiştir.

Son olarak iklim değişikliği nedeni ile tarımsal kuraklıktan daha çok etkilenen bölgelerde ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin öncelikli olarak tespit edilmesi öngörülmüştür. Tarım sektöründe çalışan ve iklim değişikliğinden etkilenen yoksul çiftçilerin havza veya bölge düzeyinde belirlenmesi ve önlemlerin bu yönde alınması da hedeflenmiştir.

Eylem Planında, Bölgesel Planlama Politikaları, Tarım Stratejisi, Kırsal Kalkınma Stratejisi, Orman Stratejisi, Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi, Enerji Stratejisi, Sanayi Stratejisi gibi karar belgelerinde yer alan su kaynaklarının yönetimi, eko-verimlilik, çölleşmenin önlenmesi ve gıda güvenliği gibi konulara dair hedeflerin İD'ye uyum ile ilişkilendirilmesi öngörülmektedir.

İD'nin etkilerine uyum sağlamak için alınması gereken önlemler ve geleceğe yönelik faaliyetler için bu alanda finansman politikalarının net olarak belirlenmesi ve yenilikçi finansman mekanizmalarının da geliştirilmesinin gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin küresel ortaklık anlayışı çerçevesinde, bir yandan uluslararası örgütlerle uyum konusunda kapasite geliştirme ve teknoloji transferi fonlarından yararlanma yönünde girişimler yapılması, öte yandan da sosyo-ekonomik yapısı ve kalkınma süreci benzer olan ülkelerle de ortaklıklar kurulmasının önemli olacağı belirtilmektedir. Burada uluslararası kaynaklara erişimde sistematik bir yöntem izlenmesi ve teknoloji transferinin sağlanmasına yönelik çeşitli özendirici finansman mekanizmaları oluşturulması amaçlanmaktadır.

İD'nin etkilerine uyum sağlamak için alınması gereken önlemler ve geleceğe yönelik faaliyetler için bu alanda geliştirilecek finansman politikalarının ulusal düzeyde olduğu kadar, bölgesel düzeyde de desteklenmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla, bölgelerdeki Kalkınma Ajansları'nın iklim değişikliğine uyum projelerini finanse etmesi için kapasitelerinin güçlendirilmesi ve Kalkınma Ajansları'nın destek programlarına yerel ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkacak olan iklim değişikliğine uyum konularının da dâhil edilmesi Plan'da vurgulanmaktadır.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) 2014-2023 belgesinde ise "[s]osyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekün kalkınmış bir Türkiye" olarak belirlenen vizyona paralel olarak, bölgesel gelişme politikasının ulusal önceliklere uyum ve tamamlayıcılık, fırsat eşitliği, sürdürülebilirlik, verimlilik, katılımcılık, işbirliği ve ortaklık, çok katmanlı yönetim, yerellik ve yerindenlik ilkeleri çerçevesinde ele alınacağı belirtilmektedir.

Özellikle sürdürülebilir tarımsal üretimin sağlanması ve verimliliğin artırılması amacıyla yörelerin iklim koşulları, toprak yapısı ve topoğrafik özellikleri ile yönetilebilir olma boyutları dikkate alınarak otuz adet tarım havzasının belirlendiği çalışmada, uygun ürün deseni ve tarımsal desteklerin daha etkin kullanılması ile biyolojik çeşitlilik, toprak ve su kaynaklarının tahribinin önlenmesi amaçlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi (KENTGES) belgesi, 2010-2030 yılları arasında Türkiye'de kentsel mekânsal gelişmenin sağlıklı ve düzenli bir biçimde sürdürülebilmesi için izlenecek politika ve stratejileri ortaya koymak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların katılımı ile oluşturulmuş ve temel amacı yerleşmelerin yaşanabilirlik düzeyinin, mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının güçlendirilmesine yönelik yol haritasının belirlenmesi olan ulusal bir programdır (T.C. Şehircilik Bakanlığı, 2010).

Yukarıda açıklanan temel amaca yönelik olarak KENTGES'de geliştirilecek stratejilerin üç ana eksende toplanması öngörülmüştür. Bunlar:

- Mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması,
- Yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması,
- Yerleşmelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesidir.

Bu ana eksenler bütününde ele alınan on ana temadan biri de İklim Değişikliği, Doğal Kaynaklar, Ekolojik Denge ve Enerji Verimliliği'dir. Buna göre kentsel gelişme sürecinde son dönemde gündeme oturan bir olgu olarak küresel İD'nin yaratacağı olumsuz koşullar konusunda önlemler alınması, doğru stratejilerle geliştirilmiş kentsel arazi kullanım kararları ile iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi ve yine iklim değişikliğinin temel nedenlerinden biri olan enerji tüketiminin azaltılması ve doğal kaynakların korunması gibi konulara dikkat çekilmektedir.

Bu bağlamda sürdürülebilir bir kentsel ve bölgesel gelişme için planların uygulanabilirliğinin sağlanması, gerekli altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ve ilgili teknik personel sayısının artırılması gibi temel önerilerin yanında, doğal, teknolojik ve iklim değişikliği gibi risklerin ulusal/bölgesel ve yerel düzeylerde yönetilebilir hale getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu amaçla KENTGES'in önerdiği eylem planları arasında iklim değişikliği

ile ilgili olarak yerleşmelerde uyum ve azaltım stratejilerinin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak planlama ve yapılaşmaya yönelik usul ve esasların belirlenmesi öngörülmüştür.

Bu aşamada son olarak, KA'ların bölgelerine ait gelişme politikalarının düzenlenmesinde izlemeleri gereken ve bölgesel hedef belirleyici üst ölçekli planlama dökümanı olması nedeniyle Beş Yıllık Kalkınma Planlarındaki (BYKP) iklim değişikliğine yönelik politika vurgusunun incelenmesi önemli olmaktadır. 1968-1983 yılları arasında uygulanan ilk dört plan döneminde, hızlı sanayileşme ve kentleşme sürecinin gerektirdiği enerji ihtiyacına yapılan vurgunun ön plana çıktığı görülmektedir. 1985-1989 arası yılları kapsayan V. BYKP döneminde enerji maliyetlerinin azaltılması ve çevre kirliliği ile iklim üzerindeki olumsuz etkilerin alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ile azaltılması öngörülmüştür. VI. BYKP döneminde (1990-1994) sanayi, elektrik üretimi ve ısınmada doğal gaz kullanımının artırılması ve özellikle büyük kentlerde hissedilen hava kirliliğinin azaltılması amaçlanmıştır. VII. BYKP döneminde (1996-2000) ise yine enerji üretiminde doğalgaz ve hidrolik gibi İD ile göreceli olarak uyumlu olan enerji kaynaklarının toplam enerji arzı içindeki payının yükseltilmesi amaçlanmakta, çevre sorunlarına karşı ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine vurguda bulunmaktadır.

Bir kurumsal farkındalık belirtisi olarak VIII. BYKP (2001-2005) plan hazırlık aşamasında ilk defa olarak İklim Değişikliği İhtisas Komisyonu kurulmuştur. Planın amaç kısımlarında ise özellikle ulaşım, enerji, konut ve sanayi sektörlerinde verimliliğin artırılarak sera gazı salınımlarının azaltılması hedeflenmiştir. IX. BYKP'nda (2007-2013) önceki Plan döneminde BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (İDÇS) TBMM tarafından onaylanmasıyla Türkiye'nin, 24 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla İDÇS'ye taraf olduğu belirtilerek ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak İDÇS ile ilgili yükümlülüklerin yerine getirileceği vurgulanmıştır. X. BYKP'da (2014-2018) ise Plan metni içinde "İklim Değişikliği ve Çevre" başlığı adı altında özel bir bölüm açılmış, iklim değişikliğine yol açan temel çevre sorunlarının (hava, su ve toprak kirliliği, çölleşme, su kıtlığı ve küresel ısınma) gibi konular karşısında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için "yeşil büyüme" kavramının önem kazandığı belirtilmiştir. Buna göre tüm üretim sektörlerinde "temiz üretim", "eko-verimlilik", tarım ve turizm sektörlerinde "ekolojik duyarlılık" ve yerleşmelerde ise "çevre dostu" ve "akıllı teknolojiler" gibi kavramlar çerçevesinde yatırımların yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda planda belirlenen 25 Öncelikli Dönüşüm Programı içinde İklim Değişikliği ve Çevre sorunlarına yönelik olarak "Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı", "Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı" ve "Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı" gibi özel programlara yer verilmiştir.

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu ve Yapısı

Bölgesel gelişme planlaması ile ilgili üst ölçekli politikaların sistematik bir şekilde kamu yönetimi anlayışı içine girmesi 1960 yılının başlarında Beş Yıllık Kalkınma Planları ile başlamıştır. Bu dönemde ulusal düzeyde dengeli kalkınma hedefinin yerine getirilebilmesi için bölge ölçeğinde merkezi yönetim birimlerinden hazırlanan fiziki planlar ile ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılması hedeflenmekteydi (Özçelik, 2015). 1990 yılının ortalarından sonra ise etkisini artıran yerleşme politikaları ve Avrupa Birliği Bölgesel Gelişme müktesebatı çerçevesinde bölgelerin kendi gelişme senaryolarını belirlemeleri konusunda kısıtlı da olsa hareket etme imkânı ortaya çıkmıştır. Kalkınma Ajanslarının Türkiye'de bölgesel kalkınma ve gelişmenin bir aracı olarak Türkiye İdari Sistemi içine eklenmesi ise 25.01.2006 tarih ve 5449 Sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" kapsamında gerçekleşmiştir. Bu kanuna göre; "Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak..." ana hedefler olarak tanımlanmaktadır.

KA'ların temsil ettiği bölgelerin sınırları 22 Eylül 2002 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilen NUTS sistemi ile belirlenmiştir. Buna göre bölgelerin gelişme senaryolarının hazırlanması amacıyla yönelik olarak Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilecek veri tabanı oluşturulması, ilgili analiz ve hedef çalışmalarının yapılması ve bölgesel kapasitenin doğru saptanabilmesi için ülke genelinde üç farklı düzey saptanmıştır. İl düzeyinde 81 istatistikî bölge Düzey 3 olarak gruplanırken, birbirine benzer gelişmişlik düzeyine sahip komşu illerin bir araya gelmesi ile oluşturulan 26 adet istatistikî bölge Düzey 2 olarak adlandırılmıştır. Düzey 1 bölgeleri ise, Düzey 2 istatistikî bölgelerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 12 adettir. KA'lar, Düzey 2 bölgelerinin temsil ettiği 26 bölge üzerinde kurulmuş olan idari organlardır.

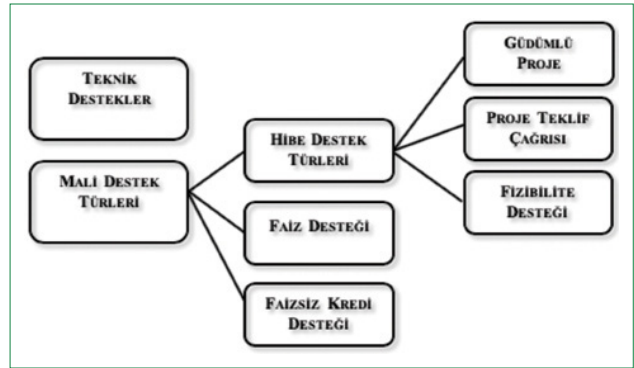
KA'lar kapsamlı merkezi devlet müdahaleleri yanında, bölgelerin kendi içsel potansiyellerinin de ekonomik ve sosyal gelişme senaryoları içinde yer almasına önem vermektedir. Bu nedenle KA'lar Türkiye'de bölgesel düzeyde yarı özerk olarak çalışan organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır. KA'ların idealdeki temel çalışma koşulları "...[p]olitik otoritenin desteği ile ilişkili olmak üzere organizasyonel olarak yarı otonom bir yapı çerçevesinde çeşitli politika önlemleri ile stratejik olarak belli başlı yerli firmaların desteklenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Halkier, akt. Dura, 2007, s.141).

Ayrıca KA'lar yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlama, bölge plan ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunma, yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri destekleme, bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapma gibi görevleri yürütmektedir (Taş, 2005).

Ulusal ölçek ile yerel ölçek arasında ilişki kuran ve bölgesel ölçekte kalkınmaya yönelik stratejileri belirlemede yardımcı olan KA'ların kurumsal organizasyonu da bu özelliklerini yansıtmaktadır. Organizasyonda danışmanlık rolü üstlenen Kalkınma Kurulu, karar organı olan Yönetim Kurulu ile icra organı olan Genel Sekreterlik bulunmaktadır. Ancak, 15 Ağustos 2016 tarih ve 2016/9112 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Kalkınma Kurullarına temsilci gönderecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının belirlediği temsilcilerin kalkınma kurullarındaki görevleri sonlandırılmıştır. Karar organı olan Yönetim Kurulu ise yerel başat aktörlerden (valiler, il genel meclisi başkanı, belediye başkanları, ticaret ve sanayi odası başkanlarından) oluşmaktadır. Ajansın icra organı olan Genel Sekreterlik ise bölge plan ve programlarını oluşturmak, bu plan ve program hedeflerine göre oluşturulacak destek programlarını yönetmek, projelerin izlemesini ve değerlendirmesi yapmak, bilgi derleme ve analizi ile destek projeleri için takip süreçlerini tamamlamak gibi görev ve sorumlulukları yerine getirmektedir. Ayrıca, bölgeye yatırımcı çekmek amacıyla illerde Yatırım Destek Ofisleri bulunmaktadır. KA'ların gelirleri ise temel olarak merkezi bütçe, il özel idareleri, belediyeler ve sanayi-ticaret odalarından ayrılan fonlar ile AB Uyum Stratejisi çerçevesi aracılığıyla sağlanacak olan mali kaynaklardan oluşmaktadır (SERKA, 2018).

Kalkınma Ajanslarının Genel Sekreterlikleri idaresinde çeşitli türde destekler verilmekte, güdümlü projeler yürütülmekte ve proje çağrıları yapılmaktadır. KA'ların sağladığı destek türleri detaylı olarak incelendiğinde ajanslar kendi bölgelerinde yer alan kamu kurumları, KOBİ'ler, özel sektör kuruluşları, dernek, birlik ve STK'lara mali ve teknik olmak üzere iki tür destek sağladığı görülmektedir. Ajansların projelere sağladıkları mali ve teknik destekler, ilgili projelerin gerçekleştirilmesinin yanı sıra kalkınmanın tabana yayılması, kalkınma bilincinin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması ve işbirliğinin güçlendirilmesi için de önem taşımaktadır.

Bunlardan mali destekler, yararlanıcıların, sektörleri, büyüklükleri, uzmanlık/gelişmişlik düzeyleri, mali ve kurumsal kapasiteleeri, faaliyet alanları ve bölge öncelikleri ile örtüşen gereksinimleri dikkate alınarak üç farklı yöntemle verilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Bölgesel kalkınma ajanslarının mali ve teknik destekleri

Doğrudan Finansman Desteğinde, teklif çağrıları ile ilan edilen ve küçük ölçekli altyapı projelerine, sosyal kalkınma projelerine ve yaygın olarak da bölgedeki işletmelerin geliştirdiği projelere verilen mali desteklerdir.

İkinci mali destek türü ise Doğrudan Faaliyet Desteği olarak adlandırılan ve bölge için kritik öneme sahip araştırma ve planlama çalışmaları, acil nitelikli stratejik eylemler ve yenilikçilik ve girişimcilik kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmalara verilen desteklerdir.

Güdümlü Projeler, proje teklif çağrısı yöntemi uygulanmadan doğrudan destek sağlamaya yönelik olarak, bölge planında öngörülen öncelikler doğrultusunda, konusu ve koşulları ajans öncülüğünde ve yönlendirmesinde belirlenen özel nitelikli model projelerdir.

Proje Teklif Çağrısı, ajansın belirlediği öncelikler, bölge planında bölgenin gelişmesi ve kalkınması için belirlenen gelişme eksenlerinin uygulanmasını sağlayacak önceliklerdir. Ajansın bu yöntemle sunduğu mali destek nitelikleri net olarak belirlenmiş hem kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilere hem de kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara yöneliktir.

Fizibilite Desteği, bölgenin kalkınması ve rekabet gücü açısından önemli fırsatlardan yararlanılmasına, bölge ekonomisine yönelik tehdit ve risklerin önlenmesine, bölgenin yenilik ve girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesine yönelik projelerin fizibilite çalışmalarına verilen doğrudan mali destek türüdür.

Son olarak Teknik Destekler, ajansın bölgedeki yerel aktörlere bölgesel kalkınmaya katkıda bulunacak konularda kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla herhangi bir mali destek vermeksizin ajans personeli ya da -ihtiyaç duyduğu durumda- hizmet alımı yoluyla verdiği destek türüdür.

Kalkınma Ajanslarının İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri

Kalkınma Ajanslarının temsil ettikleri bölgenin gelişme hedefleri doğrultusunda belirlenen öncelikli alanlarda plan, proje ve

koordinasyon çalışması yapmak, bölge içinde üretilen proje ve yatırımlara mali ve teknik destek sağlamak, işbirliği ve etkinlikler düzenlemek gibi temel görevleri vardır. Ajanslar bu görevlerini yerine getirirken ulusal düzeyde belirlenen politikalar ışığında bölgeye ilişkin gelişme hedefleri belirlemektedirler. Yapılan bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren KA’ların 2010- 2017 yılları arasında temsil ettikleri bölgeler bazında İD ile ilgili geliştirilen proje ve tekliflere verdikleri destek, sağladıkları işbirliği olanakları ve kurumsal faaliyetleri içinde konu ile ilgili eylemleri tespit edilmiştir. Kalkınma Ajanslarının kuruluşuna ilişkin yasal düzenleme 2006 yılında yapılmasına karşın, Ajansların faaliyete geçme tarihlerindeki farklılaşma ve faaliyetleri konusundaki yayınların ilk kuruluş yıllarında düzenli olmaması nedeniyle ajans faaliyetlerinin incelenmesi 2010 yılından başlatılmıştır.

Bu amaçla 26 adet Kalkınma Ajansının 2010-2017 yılları arasında yaptıkları faaliyetler sistematik olarak taranmış ve İD kapsamında değerlendirilen Etkinlik, Çağrı, Destek ve Yayın faaliyetleri sınıflandırılmıştır (Tablo 1).

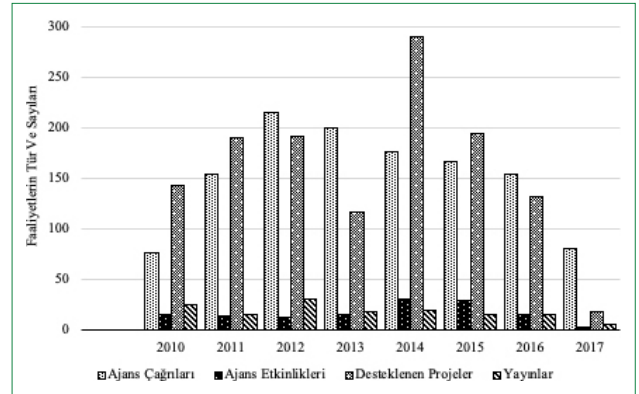
KA’ların gerçekleştirdiği bu 4 temel faaliyet kapsamında İD ile ilgili olarak belirlenen 12 konu başlığı altında yer alan eylemleri incelenmiştir. Konu başlıkları *Sürdürülebilirlik, Enerji, Altyapı, Atık-Geri Dönüşüm, Binalar-Arazi Kullanım, Ulaşım, Farkındalık, İklim Değişikliği, Çevresel Duyarlılık, Tarım, Eko-Turizm ve Diğer* olarak belirlenmiştir. Bu amaçla ajansların 2010-2017 yılları arasında *İklim Değişikliğine* yönelik faaliyet olarak değerlendirilen toplam 2776 farklı faaliyeti tespit edilerek incelenmiş, sonrasında yapılan analizler ile zaman içinde değişim ve faaliyetlerin genel yapısı konusunda çıkarımlarda bulunulmuştur. KA’ların faaliyetleri listelenirken konusu doğrudan İD veya İD ile ilişkili faaliyetler değerlendirmeye ele alınmıştır. Örneğin, Mevlana Kalkınma Ajansı 24.12.2014 tarihinde “Yenilenebilir Enerji Mali Destek Programı” çerçevesinde 10.000.000.00 TL bütçeli proje ilan yapmıştır. Bu ilan çerçevesinde desteklenmesine karar verilen toplam 11 proje arasında “*Bina ve tesislerin enerji tüketimini azaltan yeni nesil ısı yalıtım ve yapı malzemelerinin üretimi ve geliştirilmesi; Güneş enerjisi ile çalışan meyve, sebze ve kuruyemiş kurutma makinasının seri üretimi ve ticarileştirilmesi*” projeleri yer almıştır. Belirtilen ilk proje Bi-

nalar-Arazi Kullanım konusu altında, ikincisi ise *Enerji* konusu altında sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Ajansların incelenen yıllar arasında İD’ye yönelik olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin detayı incelendiğinde yıllar itibarıyla Ajans Çağrıları ve Proje Desteklerinin en önemli faaliyet olarak öne çıktığı görülmektedir. Ancak 2014 yılından itibaren desteklenen proje sayısı en yüksek seviyesine çıkmış olmasına rağmen, bu yıldan sonra hızla bir düşüş yaşanmaya başlamış ve 2017 yılında en düşük seviyesine ulaşmıştır (Şekil 2).

Kalkınma Ajanslarının yıllar itibarıyla doğrudan *İklim Değişikliği* konusuna yönelik faaliyetleri incelendiğinde, 2010-2017 yılları arasında ağırlıklı olarak Etkinlik türünde faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplam 39 faaliyet içinde 30 tanesi İD ile mücadelede emisyon azaltımı ve yeni iklim şartlarına uyum konularına yönelik olarak Eğitim, Fuar, Sempozyum, ve Konferans katılımı veya düzenlenmesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Geriye kalan az sayıdaki faaliyet ise Ajans Destekleri ile sınırlı kalmıştır (Şekil 3).

2010-2017 yılları arasında doğrudan *İklim Değişikliği* konusu ile ilgili faaliyetlerin saptanan tüm 2776 farklı faaliyet içindeki payının % 1.5 gibi oldukça düşük bir düzeyde olması ve bunun da ağırlıklı olarak Etkinlik türündeki faaliyetlerden oluşması KA’ların İD konusunda sorumlu oldukları bölge içinde pasif bir tavır takındıklarını göstermektedir.

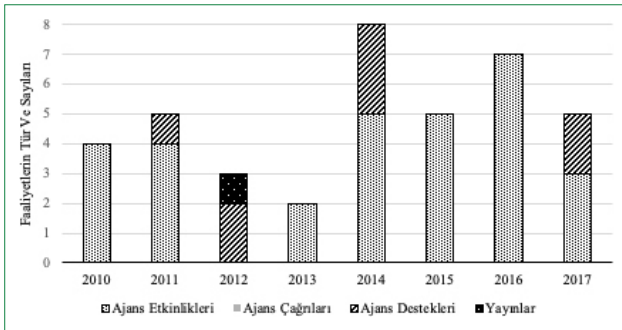
Şekil 2. Ajansların iklim değişikliğine yönelik tüm faaliyetleri, 2010-2017

Tablo 1. Ajans Faaliyetlerinin Tanımı

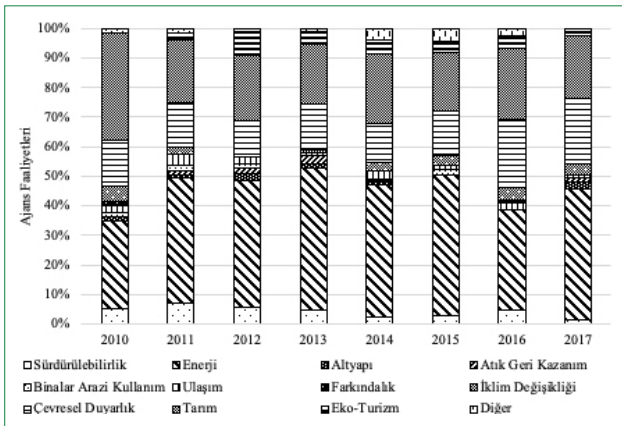
Etkinlik	Faaliyet raporu ve web sitesinde bulunan bilgilere göre Ajansın İD konusunda düzenleyici veya katılımcı olduğu tüm Eğitim, Fuar, Sempozyum, Konferans ve Yatırımcı Toplantısı gibi etkinlikler.
Çağrı	Ajans tarafından yürütülen belirli bir destek programı kapsamında belirlenmiş olan potansiyel başvuru sahiplerinin önceden belirlenen konularda proje teklifi sunmaya davet edilmesidir.
Destek	Ajansın açtığı tüm destek programları kapsamında desteklenen projeler
Yayın	Ajansın kendi sitesinde ve faaliyet raporunda yayınlar kısmında yer alan, ajansın kendisinin bizzat hazırladığı ya da hazırlanmasında işbirliği olduğu konuyla ilgili raporlar, araştırmalar.

Yıllar itibarıyla incelenen ve İD ile ilgili 12 değişken açısından bir değerlendirme yapıldığında ise *Enerji* konusundaki faaliyetlerin her yıl itibarıyla toplam etkinliklerin yaklaşık yarısına yakını oluşturduğu tespit edilmiştir. Burada, Temiz Enerji, Yenilenebilir Enerji ve Enerji Kaynaklı Kirliliğin giderilmesine ilişkin faaliyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmada tespit edilen 1227 faaliyet içinde Enerji'yi takip eden diğer önemli değişkenler ise *Tarım* ve *Çevresel Duyarlılık* üzerine olan faaliyetlerdir. *Çevresel Duyarlılık* konusundaki faaliyetlerin oranının özellikle 2015 yılından sonra yoğunlaştığı ve hatta 2017 yılında *Tarım* faaliyetlerinin oranının da üstüne çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin ulusal bazda sera gazı emisyonunun çok önemli bir kısmı enerji üretim faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda dış ödemeler dengesi açısından olumsuzluklar yaratan bir faktör olarak alternatif enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve çoğaltılması biçiminde ajansların gündeminde önemli bir yer oluşturmaktadır (Şekil 4).

Proje teklif çağrısı Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kendi bölgelerinin öncelikli gelişme alanlarına özgü olarak belirledikleri konu ve koşullara uygun olarak potansiyel başvuru sahiplerini proje teklifi sunmaya davet etmesi şeklinde çalışmaktadır. Kalkınma Ajanslarının *İklim Değişikliği* ile ilgili olarak araştırma kapsamında incelenen dört faaliyet türünden biri olan *Çağrılar* kategorisinde incelenen yıllar içinde toplam 137 faaliyet tespit edilmiştir. Aynı kategoride 2010 yılında Ajans Çağrılarının

Şekil 3. Ajansların Doğrudan İklim Değişikliği yönelik faaliyetleri, 2010-2017

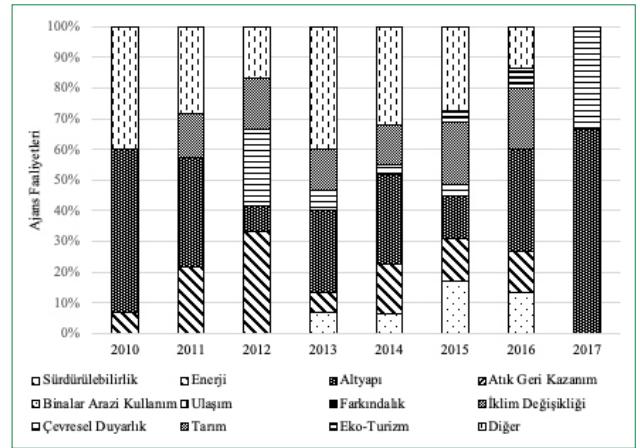

Şekil 4. Ajansların İklim Değişikliği ile ilgili etkinlikleri, 2010-2017

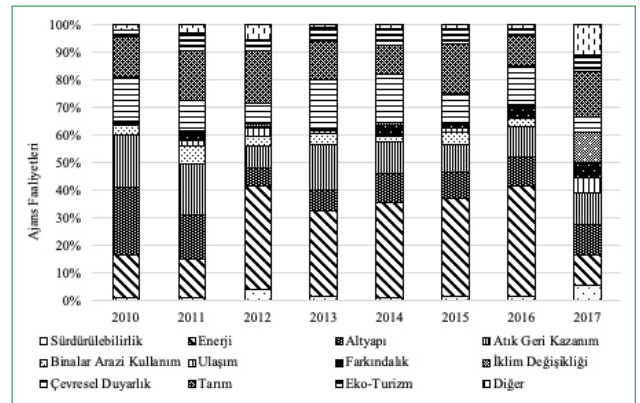
yarısından fazlasını *Altyapı* yatırımları oluştururken, ilerleyen yıllarda *Altyapı* ile birlikte *Tarım* ve *Enerji* konularının da ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlara ek olarak 2013 yılından itibaren *Sürdürülebilirlik* ve *Binalar-Arazi Kullanım* kategorilerindeki çağrılar da oransal olarak artmaya başlamıştır (Şekil 5).

Destekler kategorisi altında ajansların *İklim Değişikliği* konusunda sağladığı Destekler (Doğrudan Faaliyet, Gündümlü Proje, Dolaylı Finansman ve Teknik Destek) üzerinden bir inceleme yapıldığında ise *Enerji* konusunun yine ön plana çıkan kategori olduğu görülmektedir. Ancak bu kere, *Atık Geri Dönüşüm*, *Altyapı* ve *Tarım* konuları da izleyen yıllarda Destek kategorisinde ağırlık kazanan değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. İncelenen yıllar arasında tespit edilen 1266 farklı faaliyet içinde daha fazla değişken üzerinde yoğunlaşma görülmesinin en önemli nedeni olarak ajansların Destek faaliyetleri altında mali, teknik ve işbirliği desteği gibi çeşitlendirilmiş yöntemlerin aracılığı ile gerek akademik gerekse girişimci kesime erişimde daha geniş olanaklara sahip olması görülmektedir (Şekil 6).

Kalkınma Ajanslarının İD konusunda bölgeleri içinde yerine getirecekleri önemli işlevlerden biri de İD ve olası sonuçları konusunda toplumun mümkün olan her katmanında kamuoyu

Şekil 5. Ajansların Doğrudan İklim Değişikliği çağrıları, 2010-2017

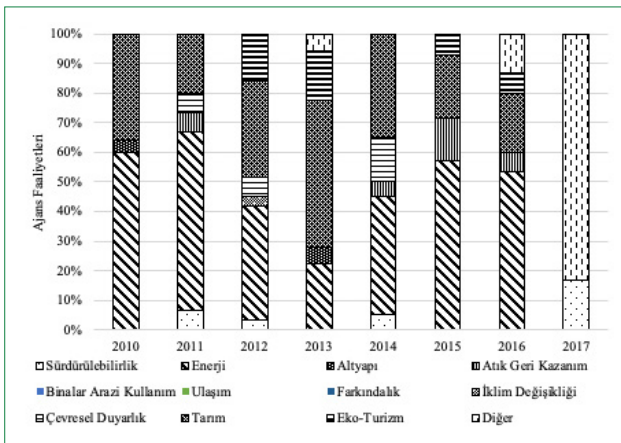

Şekil 6. Ajansların Doğrudan İklim Değişikliği ile ilgili destekleri, 2010-2017

oluşmasını sağlayacak Yayınların yapılmasıdır. Türkiye'de faaliyet gösteren 26 ajansın 2010-2017 yılları arasında yaptıkları 146 ilgili yayın incelendiğinde 2017 yılına kadar ağırlıklı olarak *Enerji* konusuna yoğunlaştığı, bunun yanında *Tarım* ve *Binalar-Arazi Kullanımı* konularında da yayınlara bazı yıllarda yer verildiği görülmektedir. Ancak 2017 itibarıyla Ajansların yayınlarında hızlı bir azalma yaşanmış ve sadece *Diğer* kategorisi altında toplanabilecek yayınlar yapılabilmektedir (Şekil 7).

Kalkınma Ajanslarının temsil ettikleri bölgelerde gerçekleştirdikleri ve *İklim Değişikliğine* ilişkin olarak 2010-2017 yılları arasında gerçekleştirdikleri tüm faaliyetlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada bölgelerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapıldığında ilk göze çarpan bulgu *Enerji* ve *Tarım* konularının tüm faaliyetlerde süregelen ağırlığıdır (Şekil 4-7'de izlenebileceği gibi). Türkiye'nin hemen her bölgesinde *Enerji* konusu ajansların faaliyet konuları içinde önemli bir yer tutarken *Enerji* konusunun azaldığı çoğu noktada *Tarım* etkinliği artan bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki faaliyet alanına ek olarak *Farkındalık* amaçlı faaliyetler de ajansların en çok etkinlik ürettiği konular olmuştur.

İklim değişikliği ile ilgili olarak Kalkınma Ajansları tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin bölgelere göre coğrafi dağılımı ile yine aynı bölgelerin genel gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi azaldıkça *Enerji* ve *Tarım* konularına yönelik faaliyetlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Gelişmişlik açısından daha üst sıralarda bulunan Türkiye'nin batı bölgelerinde *Enerji* ağırlığını korurken *Altyapı*, *Farkındalık*, *Sürdürülebilirlik* ve *Eko Turizm* konularındaki faaliyetler önemli bir yer kaplamaktadır. Temel ekonomik aktivitenin tarım olduğu bölgelerde ise, İD ile ilgili faaliyetlerin öncelikle tarımsal üretimin iyileştirilmesi, verimin ve sulama olanaklarının artırılması gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşın Türkiye'nin batısına doğru gidildikçe,

Şekil 7. Ajansların İklim Değişikliği İle İlgili Çağrıları, 2010-2017

¹ Örneğin AB himayesinde örgütlenen "İklim ve Enerji için Belediye Başkanları Sözleşmesi"ne imzacı olan toplam 16 belediyeden 10 tanesi 2014 yılı sonrasında ağırlıklı olarak iklim değişikliği konularında faaliyet göstermektedir.

genel ekonomik aktiviteler içindeki oranı göreceli olarak artan imalat sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde üretim maliyetlerinin azaltılması ve çevresel duyarlık kapsamında yenilenebilir *Enerji*, *Altyapı* ve *Farkındalık* gibi konularda ajans faaliyetlerinin arttığını söylemek mümkün olmaktadır (Tablo 2).

Değerlendirme ve Sonuç

Önceki bölümde bulguları paylaşılan çalışmanın işaret ettiği çeşitli sonuçlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki İD'ye yönelik çalışmalarda ölçekler arası etkileşimin yetersiz kalmasıdır. Türkiye'de ulus ölçeğindeki İD'ye yönelik plan geliştirme ve faaliyetlerinin sayısı -uluslararası anlaşmalar gibi etkileşimlerin getirdiği sonuçların da etkisiyle- artmasına rağmen ulus-altı bölgesel ölçekte KA'ların İD'ye yönelik faaliyet ve desteklerin 2014 yılı sonrasında düşme eğilimine girdiği gözlemlenmiştir. Faaliyet ve desteklerdeki bu azalma eğiliminin bir etkeni olarak kent ölçeğinde belediyelerin İD'ye yönelik plan geliştirme ve faaliyetlerindeki artış gösterilebilir. Kentler, İD'ye yönelik politika geliştirme ve uygulamada yerel katılımcı süreçleri kullanarak daha aktif ve etkili olabilmektedir (Bulkeley ve Betsill, 2003; Davidson ve Gleeson, 2015; IPCC, 2014). Özellikle ulusal-bölgesel ölçekleri atlayarak, doğrudan uluslararası ağlara bağlanabilen kentlerdeki İD'ye yönelik faaliyetler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artış göstermiştir. Dünyanın diğer coğrafyalarında olduğu gibi, uluslararası iklim ağlarına üye olan ve bunlar rehberliğinde iklim değişikliği eylem planı yapan ve bu yolda mesafe kaydeden belediyelerin sayısı Türkiye'de de artmaktadır.¹

Ölçekler arası yetersiz etkileşimin ortaya çıkmasında en önemli etken ise -İD'ye yönelik çalışmaların çok boyutlu, çok ölçekli, çok aktörlü bir kapsamda ele alınması gerekirken-merkezi yönetimin güçlü olduğu ve yukarıdan aşağıya, hiyerarşik bir yönetim yapısının bulunduğu Türkiye'de, ölçekler ve aktörler arasında gereken etkileşimin zayıf ve güç dağılımının da dengeli olmamasıdır. Kendilerine sağlanan yasal ve mali olanaklarla, ülke ölçeğinden gelen kararların ve oluşturulan stratejilerin uygulamaya dönüşmesini sağlamada rol ve imkân verilen KA'lar yereldeki zorlukları aşmada yeterli dinamizmi -merkez yetçi yapı ve hükümetin fosil-yakıt bağımlı ekonomik büyüme yaklaşımı nedeniyle- gösterememiştir. 2010-2017 yılları arasındaki doğrudan İD'ye yönelik KA faaliyetleri ağırlıklı olarak Eğitim/Fuar/Sempozyum/Konferans katılımı veya düzenlenmesine yönelik Etkinlik türünde gerçekleşmiş, bu etkinliklerin sayısında da 2014-2017 yılları arasında düşüş olmuştur. Yani KA'lar İD konusunda bilgi edinme konusunda çaba sarf etmekte beraber bu bilgi birikimini mevcutta yürütülen kalkınma paradigmasına ve işleyişine entegre etmede, en azından yapılan faaliyetlerin sayısı itibarıyla, yansıtamamıştır. Aslında, ülke ve yerel ölçeklerde konuya ilişkin faaliyet sayıları artarken

Tablo 2. Türkiye'de KA'ların İD İle İlgili Tüm Faaliyet Konuları (2010-2017)

Ajansı	Dön.										Kul.	Eko Turizm	Toplam Sayı	
	Bölge Kalk.	Sürdürülebilirlik	Enerji	Altyapı	Atık_Geri	Bina_Arazi	Ulaşım	Farkındalık	İklim Deg.	Çevresel Duy.				Tarım
TR10 İSTKA	8	44	3	11	12	16	1	1	1	32	0	5	2	135
TR21 TRAKYAKA	0	21	20	6	1	1	1	1	1	23	12	11	6	103
TR22 GMKA	6	50	7	11	0	0	5	0	0	16	22	8	11	136
TR31 İZKA	5	119	12	8	5	1	0	1	1	20	19	3	2	195
TR32 GEKA	8	65	20	24	2	6	0	0	2	45	32	6	8	218
TR33 ZAFER	4	51	15	15	2	1	1	1	1	11	16	2	10	129
TR41 BEBKA	6	16	2	2	1	1	6	0	0	8	16	4	2	64
TR42 MARKA	1	26	9	26	5	5	9	3	3	39	26	10	4	163
TR51 ANKARAKA	7	22	3	0	2	4	1	2	2	12	12	4	3	72
TR52 MEVKA	1	72	3	3	1	0	0	12	12	25	36	5	5	163
TR61 BAKA	3	34	5	0	0	0	3	0	0	13	18	4	1	81
TR62 ÇKA	3	25	11	15	3	3	2	4	4	14	16	3	0	99
TR63 DOĞAKA	2	22	1	23	1	0	0	1	1	20	23	2	4	99
TR71 AHIKA	0	41	6	4	0	0	0	0	0	9	8	4	2	74
TR72 ORAN	9	50	14	8	0	0	0	0	0	8	23	4	0	116
TR81 BAKKA	5	27	6	3	1	0	0	2	2	7	6	3	9	69
TR82 KUJKA	3	23	9	6	5	0	1	0	0	3	4	4	5	63
TR83 OKA	6	34	6	1	0	0	0	1	1	17	7	6	8	86
TR90 DOKA	2	11	2	2	1	1	0	1	1	10	26	16	7	79
TR1 KUDAKA	0	23	3	9	0	0	0	2	2	2	32	1	1	73
TR2 SERKA	1	10	3	2	3	1	0	0	0	2	14	0	1	37
TRB1 FIRAT	3	23	3	1	0	0	0	1	1	1	19	3	3	57
TRB2 DAKA	3	58	7	2	0	0	0	0	0	4	32	1	0	107
TRC1 İKA	5	64	16	7	8	5	0	4	4	27	48	3	1	188
TRC2 KARACADAĞ	2	36	3	1	1	0	0	0	0	3	24	2	1	73
TRC3 DİKA	3	24	20	3	6	1	0	0	0	10	25	5	0	97
TOPLAM	96	991	209	193	60	46	30	39	39	381	516	119	96	2776

bunların arasında bağlayıcı görevi üstlenen ve yerel ölçekte kapasite artırılmasına yönelik destekleyici pozisyonu bulunan KA'lar pasif kalmışlardır. KA'ların pasif kalması yerel (kent) ölçekteki faaliyetleri de bir bakıma etkilemektedir. Gedikli ve Balaban'ın (2018) belirttiği üzere merkezi yönetim aslında İD'ye yönelik çerçeve plan ve stratejileri ortaya koymuştur (s.475), ancak zorluklar bunların uygulamaya geçiş sürecinde yaşanmakta ve en etkin uygulama ölçeği olan kentlerdeki performanslara baktığımızda kentlerin yerel kapasite yetersizliği ve merkezietçi yönetim yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle (Gedikli ve Balaban, 2018, s.474) beklenen ve istenen düzeyde bir uygulama gerçekleştiremedikleri saptanmıştır. KA'lar zorlukları aşmada kentlere yardımcı olabilecekleri üst ölçekli plan ve stratejilerinden gelen yasal desteğe sahip olmalarına rağmen bunları etkin olarak kullanamadıkları bu araştırma çerçevesinde gözlemlenmiştir.

Yukarıda bahsedilen konuya ilişkin olarak belirtilmesi gereken bir başka nokta da KA'ların kurulma hedeflerinden biri olan AB Uyum Stratejisinde (Cohesion Policy) belirtilen yetki ve imkânları yeterince kullanamamış olmasıdır. Daha önce değinildiği üzere KA'ların en önemli gelir kaynakları merkezi bütçeden ayrılan fonlar ile başta AB Yapısal Uyum Fonları olmak üzere diğer uluslararası mali kaynaklardır. Ancak birçok diğer çalışmada KA'ların üstlendikleri görev ve sorumluluklar ile kendilerine sağlanan mali olanaklar arasında büyük farklar olduğu, kuruluş amaçlarından biri olan AB fonlarının kullanımının hemen hemen hiç gerçekleşmediği ve Ajanslara merkezi bütçeden ayrılan yıllık kaynaklardan sadece bir kısmının tahsis edilebildiği işaret edilmektedir. Daha da önemli olarak, Ajansların asli görevi olan koordinasyon, planlama, izleme, araştırma ve geliştirme ile tanıtım hizmetlerine bütçelerinin %7.5'i ayrılırken, proje destek ve ödeneklere ise bütçelerinin %75'nin ayrıldığı saptanmıştır² (T.C.Sayıştay Başkanlığı, 2018, s.26; Karasu, 2015).

Bununla birlikte AB Bölgesel Gelişme politikasına göre kırsal kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesi için kurulması gereken Kırsal Kalkınma Ajanslarının Türkiye'de henüz kurulamaması sebebiyle, kırsal alanlardaki gelişme ve kalkınma politikaları da Kalkınma Ajanslarının faaliyet konuları arasına girmiştir. Bu nedenle araştırmada özellikle Türkiye'nin göreceli olarak daha az gelişkin bölgelerinde tarım sektörüne ilişkin faaliyetlerin de KA'ların temel sorumluluk alanlarından biri olduğu gözlemlenmiştir.

Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda KA'ların iklim değişikliğine uyum projelerini finanse etmesi

için kapasitelerinin güçlendirilmesi ve Kalkınma Ajansları'nın destek programlarına yerel ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkacak olan iklim değişikliğine uyum konularının da dâhil edilmesi gibi hedefler saptanmışken, ajansların mali yetersizlik ve organizasyon yapılarında gerekli özerkliğin sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı İD ile ilgili kendi bölgeleri içinde kamuoyu bilinci yaratma ve ilgili kurumsal ve teknik altyapı oluşturma amaçlarını yerine getirememişlerdir.

Araştırmanın dikkati çeken bir diğer bulgusu da bölgelerin gelişmişlik düzeyleri değiştiçe KA'ların faaliyet konularının da birbirinden yapısal olarak ayrıştığı görülmektedir. Buna göre gelişmişlik düzeyi yüksek olan bölgelerde İD'ye yönelik olarak *Enerji* (yenilenebilir ağırlıklı), *Çevresel Duyarlılık*, *Eko-Turizm*, *Farkındalık*, *Altyapı* gibi konularda yoğunlaşma olurken, gelişme düzeyi daha düşük olan bölgelerde *Tarım* ve *Enerji* başta olmak üzere *Altyapı*, *Atık Geri Dönüşüm* gibi konuların yoğunlaştığı görülmektedir. Bir başka deyişle bölgelerin gelişmişlik düzeyi KA'ların İD ile ilintili konuların hangisinde destek vereceğinin de belirleyicilerinden biri olmaktadır. KA'lar bölgesel gelişmişlik düzeyinin daha düşük olduğu bölgelerde üretim ve tüketimdeki (*Tarım*, *Altyapı* ve *Enerji*) temel alanlara destek sağlamaya yoğunlaşırken, kalkınma oranının daha yüksek olduğu bölgelerde, *Enerji* başlığı hariç, kalkınmanın sosyal boyutunu da içeren konuları (*Çevresel Duyarlılık*, *Eko-Turizm*, *Farkındalık* gibi) öncelikli olarak gündemlerine almışlardır.

Vurgulanması gereken son nokta *İklim Değişikliği* ve *Enerji* başlıklarında saptanan bulgulardır. KA'ların doğrudan *İklim Değişikliği*'ne yönelik faaliyetleri, ülkesel ölçekte ortaya konmuş olan plan, strateji ve belgeler göz önüne alındığında, kısıtlı kalmaktadır. 2010-2017 yılları arasında KA'ları doğrudan veya dolaylı görevli ve sorumlu kılan en az beş tane ulusal ölçekte plan ve belge olmasına rağmen KA'ların doğrudan *İklim Değişikliği* konusuna yönelik otuzdokuz (39) adet faaliyeti toplam faaliyetler içinde %1,5 düzeyinde kalmaktadır. Bunların da genelde Yayın ve Etkinlik kapsamında olduğu görülmektedir. *İklim Değişikliği* konusuna yönelik olarak Destek ve Çağruların daha düşük düzeyde olması nedeniyle KA'ların *İklim Değişikliği* konusuna yönelik proje gerçekleştirmekten ziyade faaliyetlerin İD'nin ilgili yerel kamu çalışanlarına tanıtımı ve farkındalığının artırılması yönünde ağırlık kazandığı gözlenmektedir. Doğrudan *İklim Değişikliği* konusuna yönelik faaliyetler son derece az iken, bölgelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, KA'ların taranan yıllar içinde ağırlığı en fazla faaliyet gösterdiği alanların arasında *Enerji* konusu öne çıkmıştır. Bu durum ekonomik büyüme için gereken *Enerji* ihtiyacının arttığını ve bu nedenle KA'ların kalkınmanın desteklenmesi

² Hatta ilgili Sayıştay Raporu, KA'ların etkinliği konusunda yaptığı değerlendirmede 5449 sayılı kanun çerçevesinde Kalkınma Ajanslarının kuruluş felsefesi incelendiğinde ajansların esas fonksiyonunun; "Bölgesel ve yerel kalkınma gibi çok sektörlü, yatay ve mekan boyutu olan bir konuda koordinatör, organizatör, katalizör rol alması, kaynak tahsis mekanizmasını kullanarak bütün ilgili kurum ve kuruluşları yönlendirmesi, yerel aktörleri harekete geçirmesi, özel sektöre, yerel yönetimlere, sivil topluma ve kamu kuruluşlarına teknik, idari ve mali destek sağlayarak uygulamaların ve yatırımların bölgesel/yerel/ulusal kalkınma bakımından etkinliğinin artırılmasını sağlaması" olarak hedeflendiğini, ancak gelinen noktada, gerek öngörülen mali kaynakların altında bütçe olanakları ve gerekse idari açıdan bölge ölçeğinde merkezden bağımsız hareket etme konusunda yaşadıkları zorluklar nedeniyle ajansların makro nitelikli fonksiyonlarından uzaklaşarak, faaliyet ve projelere destek sağlama görevi ile öne çıkan kurumlar haline dönüştüklerini belirtmektedir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2018).

çerçevesinde *Enerji* başlığı altındaki faaliyetlere öncelik verdiği sonucunu işaret edebilir. Ancak saptamanın bu boyutu yanında, yapılan incelemenin ortaya çıkardığı bir bulgu olarak da enerji konusundaki desteklerin daha çok enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji için yapılan Destek, Çağrı, Yayın ve Faaliyetler kapsamında yer aldığı altını çizmek gerekmektedir. Söz konusu bulgu aslında KA'ların İD'ye yönelik faaliyetlerini arttırmada, mevcut kısıtlar ve yapı içinde, hangi konuya öncelik vermesi alması gerektiğinin de ipucunu vermektedir. Bu durum, Türkiye'nin fosil yakıtı dayalı aşırı emisyon üreten yüksek karbon ekonomisinden, yenilenebilir enerjiye dayalı, az emisyon üreten düşük karbon ekonomisine geçişte önemli rolü olan enerji sistemi dönüşümü (energy system transition) altyapısının sağlanmasında KA'ların alabileceği rolün artırılmasının önemli olduğunu göstermektedir.

KA'ların İD'ne yönelik faaliyetlerinin incelenmesiyle yapılan bu çalışma Türkiye'de konuyla ilgili yapılmış sınırlı sayıda çalışmadan biri olarak bölge ölçeğinde konuya yönelik çalışma ve destekleri sistematik olarak analiz etmiş ve aynı zamanda KA'ların İD konusunu mevcut kalkınma yaklaşımı içinde nasıl ele aldıklarını ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de İD'ye yönelik faaliyetlerde ülke ölçeğinden yerel ölçeğe kadar uzanan yelpazede katmanlar arası etkileşimin az olduğu, bu durumda KA'ların konuyla ilgili beklenen/saptanan rolleri üstlenemediği görülmüştür. Ajansların genel faaliyetlerine benzer olarak, İD konusundaki faaliyetleri de mali ve organizasyonel kısıtlamalar nedeniyle üst ölçekli politika belgelerinde belirlenen hedeflere ulaşmamaktadır. Yine KA'lar kısıtlı mali kaynakları içinde İD'ne ilişkin faaliyetlerinin niteliğini bölgenin gelişmişlik düzeyine göre belirlemektedirler. Araştırmanın önemli bulgularından biri de *İklim Değişikliği* ile doğrudan ilişkili destek ve faaliyetlerin oranının genel İD faaliyetleri içinde çok düşük düzeyde olması ve *Enerji* konusunda gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm bölgelerde en fazla faaliyet olmasıdır.

Yukarıda bahsedilen sonuçlar yanında, araştırma nesnesinin doğası gereği ortaya çıkan kısıtlar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi çalışmanın kapsam olarak sadece KA'ların İD ile ilgili faaliyet ve uygulamalarını tespit etme etmeye odaklanmasıdır. Çalışma temel olarak KA'ların 2010-2017 tarihleri arasında İD ile ilgili toplam faaliyetlerinin tekrar edilme sıklığı (adet) üzerinden çıkarımlar yapmayı amaçlamaktadır. Ancak, KA'ların yetki alanına giren diğer tüm faaliyetlerinin sayısı içinde İD ile ilgili faaliyetlerin payının saptanması, ilgili araştırma kapsamının genişliği nedeniyle bu çalışmada mümkün olmamıştır. Bir diğer kısıtlama da tüm faaliyet alanlarının toplam bütçesi içinde İD'ne ilişkin faaliyetlere ayrılan kaynakların ölçülememesi durumudur. Ajansların toplam bütçeleri içinde İD konusuna odaklı faaliyetlere ayırdıkları bütçe desteklerinin tespit edilmesi daha sağlıklı bir sonuca varmak için gerekli olacaktır.

Bu bölümde sonuçları paylaşılan araştırma ilk kez KA'larının

İD'deki rolü ve faaliyetlerinin anlaşılmasına olanak verirken, bir yandan da bundan sonra hangi içerikte, detayda veya yönde çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu da göstermiştir. Aslında ortaya konan bu sonuçlar aynı zamanda bu konuda yapılması gerekenleri de işaret etmektedir. KA'lara ilişkin yapılabilecek ilk çalışma, yukarıda değinildiği gibi, İD'ye yönelik faaliyetlerin bütçe bazında ele alınarak, hangi konuya ne kadar bütçe harcandığının saptanmasıdır. Bir başka araştırma konusu bölgeler arası farklılıkların KA'ların strateji ve davranışlarına nasıl yansıtıldığının örnek bölgeler bazında incelenmesidir. Buna paralel olarak KA'ların sahada hangi konuda hangi aktörlerle ilişki kurduğunun çalışılması da başka bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda katkısı olabilecek diğer bir çalışma da KA'ların kurulma nedenlerinden biri olan AB Uyum Stratejisi kapsamında ülkelerin kullanımına açılan mali fondan İD'ye yönelik konularda ne ölçüde faydalandıklarının saptanmasıdır. Son olarak, yapılması yararlı olabilecek diğer bir çalışma ise KA'ların İD ile ilgili politika ve faaliyetleri ile ulusal ölçekte izlenen temel politikalar (çevre, enerji, tarım vb.) arasındaki ilişkilerin makro ölçekte incelenmesi olacaktır. Tüm bu çalışmalar hem Türkiye'de İklim Değişikliği'ne yönelik faaliyetlerin etkinliğinin, hem de Kalkınma Ajansları'nın kapasite ve etkinliklerinin artırılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Benson, E., Forbes, A., Korkeakoski, M., Latif, R., ve Lham, D. (2014). Environment And Climate Mainstreaming: Challenges and Successes. *Development in Practice*, 24(4), 605-614.
- Bizikova, L., Metternicht, G., ve Yarde, T. (2015). Advancing Environmental Mainstreaming in the Caribbean Region: The Role of Regional Institutions for Overcoming Barriers and Capacity Gaps. *Sustainability*, 7(10), 13836-13855.
- Bulkeley, H. (2012). Cities and Subnational Governments. Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., ve Schlosberg, D. (Ed.) *The Oxford Handbook of Climate Change and Society* içinde. [Dijital versiyon] doi: 10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0031.
- Bulkeley, H. ve Betsill, M. (2003). *Cities And Climate Change: Urban Sustainability and Global Environmental Governance*. (Routledge Studies in Physical Geography and the Environment). London: Routledge.
- Coenen, L., Benneworth, P., ve Truffer, B. (2012). Toward A Spatial Perspective on Sustainability Transitions. *Research Policy*, 41(6), 968-979.
- Davidson, K. ve Gleeson, B. (2015). Interrogating urban climate leadership: Toward a Political Ecology of the C40 network. *Global Environmental Politics*, 15(4), 21-38.
- Dietz, T., Eugene A. R. ve York, R. (2010). Human Driving Forces of Global Change: Dominant Perspectives. Eugene A. R., Diekmann, A., Dietz, T. ve Jaeger, C. C. (Ed.) *Human Footprints on the Global Environment: Threats to Sustainability* içinde (s. 83-134). Cambridge, MA: MIT Press
- Donald, B. ve Gray, M. (2019). The Double Crisis: in What Sense a Regional Problem?. *Regional Studies*, 53 (2), 297-308.
- Dura, Y.C. (2007). Dünya Uygulamaları Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Yapısal Analizi. *Türk İdare Dergisi*, Haziran, 141-171.
- Ehrhardt-Martinez, K., Rudel, T. K., Norgaard, K. M. ve Broadbent, J. (2015). Mitigating Climate Change. Dunlap, R. E. ve Brulle, R. J (Ed.), *Climate Change and Society: Sociological Perspectives* içinde (s. 199-234). Oxford University Press.
- Farber, D. A. (2012). Issues of Scale in Climate Governance. Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., ve Schlosberg, D. (Ed.) *The Oxford Handbook of Climate Change and Society* içinde. [Dijital versiyon]. doi:10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0032.
- Gedikli, B. ve Balaban, O. (2018). An Evaluation of Local Policies and Actions that Address Climate Change in Turkish Metropolitan Cities. *European Planning Studies*, 26 (3), 458-479.
- Gibbs, D., ve O'Neill, K. (2017). Future Green Economies and Regional Development: A Rese-arch Agenda. *Regional Studies*, 51(1), 161-173.
- Gibbs, D., Deutz, P., ve Proctor, A. (2005). Industrial Ecology and Eco-Industrial Development: A Potential Paradigm for Local and Regional Development?. *Regional Studies*, 39(2), 171-183.
- Gibbs, D., Jonas, A., ve While, A. (2002). Changing Governance Structures and the Environment: Economy-Environment Relations at the Local and Regional Scales. *Journal of Environmental Policy and Planning*, 4(2), 123-138.
- Hanger, S., Constanze, H., Tobias L., ve Laurens B.M. (2015). Mainstreaming Climate Change in Regional Development Policy in Europe: Five Insights from the 2007-2013 Programming Period. *Regional Environmental Change* 15 (6), 973-985.
- IPCC (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri ve L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 151 s.
- IPCC. (2018). Summary for Policymakers. In: *Global Warming of 1.5°C*. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland, 32 s.
- Karasu, K. (2015). Kalkınma Ajansları: "Modelimi Kaybettim Hükümsüzdür" Ölçek Siyasetinin Ye-relliği, *SBF Dergisi-Ankara Üniversitesi*, 70 (2), 273 - 316.
- Lockwood, M., Davidson, J., Curtis, A., Stratford, E., ve Griffith, R. (2009). Multi-level Environmental Governance: Lessons from Australian Natural Resource Management. *Australian Geographer*, 40(2), 169-186.
- Mastrandrea, P.R. ve White, L. L. (Ed.) (2014). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (s. 869-898). Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press
- Mimura, N.vd. (2014). Adaptation Planning and Implementation. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, s. 869-898.
- Özçelik, A. O., (2015). The Multi-Level Engagement of Subnational Administrations in European Policy-Making Process: The Case of Turkish Municipalities and Regional Development Agencies. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 13 (25), 7-39
- O'Brien, K. L., ve Leichenko, R. M. (2000). Double Exposure: Assessing the Impacts of Climate Change within the Context of Economic Globalization. *Global Environmental Change*, 10(3), 221-232.
- Rabe, B. G. (2007). Beyond Kyoto: Climate Change Policy in Multilevel Governance Systems. *Governance*, 20(3), 423-444.
- SERKA-Serhat Kalkınma Ajansı, 50 Soruda Kalkınma Ajansları. Erişim: <http://www.serka.gov.tr/27.10.2018>.
- Smith, A. (2007). Emerging in Between: The Multi-Level Governance of Renewable Energy in the English regions. *Energy Policy*, 35(12), 6266-6280.
- Sovacool, B. K., ve Brown, M. A. (2009). Scaling the Policy Response to Climate Change. *Policy and Society*, 27(4), 317-328.
- Taş, H. C. (2005). Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Yönelik Eleştiriler ve Son Gelişmeler, *Türk İdare Dergisi*, 137-161.
- T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2010a). Türkiye İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2023. Erişim: https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/edirtordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20iklim%20degisikligi%20strateji%20belgesi_TR.pdf
- T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2010b). KENTGES-Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023. Erişim: https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/edirtordosya/kentges_tr.pdf
- T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı (2011). İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı: 2011-2023 (Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023. Erişim: https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/edirtordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023. Erişim: <http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsymbfiFZ717201725106PM.pdf>
- T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2018). 2017 Yılı Bölgesel Kalkınma Ajansları Denetim Raporu. Sayış-tay, Ankara.
- Truffer, B., Coenen, L., (2012). Environmental Innovation and Sustainability Transitions in Regional Studies. *Regional Studies*, 46 (1), 1-21.